

การจัดการเรียนรู้แบบร่วมมือในวิชาพระพุทธศาสนาของนักเรียน
ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดม่วงพลอยวิริยาราม

แผนกสามัญศึกษา กรุงเทพมหานคร

Collaborative Learning Management in Buddhist Subject of Secondary
Student Grad 4 Watpongploywiriyaaram Phrapariyattidhamma School
General Section Bangkok

พระสิริภพ ปกสโร (ยุดธการาม) ¹ สมชัย ศรีนอก² นิเวศน์ วงศ์สุวรรณ³

PhraSiraphob Papassarô (Yutthakhram), Somchai Srinok, Niwes Wongsuwan

บทคัดย่อ (Abstract)

การวิจัยเรื่อง การจัดการเรียนรู้แบบร่วมมือในวิชาพระพุทธศาสนาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดม่วงพลอยวิริยาราม แผนกสามัญศึกษา กรุงเทพมหานคร เป็นการวิจัยเชิงทดลองขั้นต้น มีวัตถุประสงค์คือ 1) เพื่อพัฒนาการจัดการเรียนรู้แบบร่วมมือในวิชาพระพุทธศาสนาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดม่วงพลอยวิริยาราม แผนกสามัญศึกษา กรุงเทพมหานคร 2) เพื่อเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนก่อนเรียนและหลังเรียน โดยการจัดการเรียนรู้แบบร่วมมือในวิชาพระพุทธศาสนา เรื่อง หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดม่วงพลอยวิริยาราม แผนกสามัญศึกษา กรุงเทพมหานคร กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 นักเรียน 26 รูป จำนวน 1 ห้องเรียน โดยการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แผนการจัดการเรียนรู้โดยใช้วิธีการสอนแบบร่วมมือในวิชาพระพุทธศาสนา จำนวน 4 แผน หน่วยการเรียนรู้ที่ 2 เรื่องหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน เป็นแบบปรนัยชนิด 4 ตัวเลือก จำนวน 30 ข้อ ผลการวิจัยพบว่า 1. ผลการพัฒนาการจัดการเรียนรู้แบบร่วมมือในวิชาพระพุทธศาสนา พบว่า การจัดการเรียนรู้แบบร่วมมือ สามารถพัฒนาให้ผู้เรียนมีสมาธิในการเรียน มีระเบียบวินัย ทั้งทางกาย และ

Received: 2021-09-16 Revised: 2021-10-18 Accepted: 2021-11-03

¹ สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Department of Social Studies Teaching, Faculty of Education, Mahachulalongkornrajavidyalaya
University. Corresponding Author e-mail: sairoong.bub@mcu.ac.th

² คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย Faculty of Education,
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

³ คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย Faculty of Education,
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

วจา นักเรียนมีวินัยในการทำงานเป็นกลุ่ม มีการแบ่งการทำงานกันอย่างเป็นระบบ รู้จักทำหน้าที่ของตนเองได้เป็นอย่างดี และรักษาเวลาในการทำงานอย่างตรงเวลาตามที่ผู้สอนกำหนด มีความสามัคคีกันในการทำงาน รักษากฎระเบียบของกลุ่ม ศึกษา ค้นคว้า และแสวงหาความรู้ด้วยความตั้งใจ นักเรียนสามารถลงมือปฏิบัติด้วยตัวเองได้ในการแสวงหาความรู้ นักเรียนแต่ละกลุ่มกล้าพูด กล้าคิด กล้าแสดงออก ทำให้ผู้เรียนสามารถบรรลุผลตาม เป้าหมายของการเรียนรู้ที่ผู้สอนได้กำหนดไว้ ซึ่งสอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลางขั้นพื้นฐานที่ว่า การจัดการศึกษาต้องเป็นไป เพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข 2. ผลการเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนก่อนเรียนและหลังเรียน โดยการจัดการเรียนรู้แบบร่วมมือในวิชาพุทธศาสนา คะแนนก่อนเรียนมีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) = 12.88 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) = 2.046 คะแนนหลังเรียนมีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) = 27.00 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) = 1.442 เมื่อเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนก่อนเรียนและหลังเรียน พบว่า หลังเรียนมีคะแนนสูงกว่าก่อนเรียน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ซึ่งสอดคล้องกับสมมติฐานที่ตั้งไว้

คำสำคัญ (Keywords): การจัดการเรียนรู้; การเรียนรู้แบบร่วมมือ

Abstract

This research was Collaborative Learning Management in Buddhist Subject of Secondary Student Grad 4, Watpongploywiriaram Phrapariyattidhamma School, General Section, Bangkok. It was Pre-Experimental research. There were purposes as follow, 1) To develop Collaborative Learning Management in Buddhist Subject of Secondary Student Grad 4. 2) To compare an achievement from pretest and posttest by Learning Management in Buddhist for Buddhist principle Secondary Student Grad 4 Watpongploywiriaram Phrapariyattidhamma School, General Section, Bangkok. The exempling group for this research was the 4th Secondary Students amount 26 persons 1 classroom by using Purposive Sampling. The implements for this research were lesson plan by Collaborative Learning Management on Buddhist Subject number 4 plans unit 2 concern with Buddhist principle and achievement test by multiple choice 4 choosing amount 30 items. The results of the research work were as follows: (1) Result from activity by Collaborative Learning Management in Buddhist Subject found that it could develop learners have meditation for learning then have discipline for both physical and mental. They could be done by team work accordance with system and smoothly punctual and harmony for work keeping rule of group searching knowledge with interesting. They can do all work by themselves then dare for

speaking thinking acting then took learners to get goal as set and concern with main curriculum fundamental as named that education must go on to develop Thai people to have perfectly with al mental wisdom and moral the they have been ethical and cultural for everyday life and could be live with others with happily. (2) Result from comparing achievement from pretest and posttest by using Collaborative Learning Management in Buddhist Subject. Then pretest points had average as $(\bar{X}) = 12.88$ then standard deviation as $(S.D.) = 1.442$. Then when comparing with achievement from pretest and posttest had found that posttest had higher than pretest by statistics significant as revel .05 as concern with hypothesis an set.

Keyword: Learning Management; Collaborative Learning

บทนำ (Introduction)

ยุคสมัยปัจจุบัน อยู่ในสังคมโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เป็นยุคโลกาภิวัตน์ที่มีความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยี สารสนเทศทางด้านเศรษฐกิจสังคม และการเมืองมีการแข่งขันในการพัฒนาประเทศกันอย่างสูง เพื่อนำไปสู่ตลาดโลกยุคใหม่ ที่ทุกคนจำเป็นจะต้องเรียนรู้สู่การปรับตัวให้ทันกับความเคลื่อนไหวของโลก ที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา และเตรียมพร้อมที่จะเผชิญกับความท้าทายจากกระแสโลกโดยปัจจัยสำคัญที่จะเผชิญกับการเปลี่ยนแปลง และความท้าทายคือคุณภาพของคนขึ้นอยู่กับการศึกษา ที่เป็นปัจจัยสำคัญ ของการพัฒนาคนให้มีคุณภาพ และมีความสามารถเต็มตามศักยภาพ ทั้งทางด้านร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ และสังคมอย่างสมดุล เพื่อเป็นกลไกการพัฒนา และเสริมสร้างความเจริญ รุ่งเรือง มั่นคงให้กับประเทศ จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องจัดการศึกษา ให้มีคุณภาพ ให้รู้จักคิด วิเคราะห์ รู้จักแก้ปัญหา มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีคุณธรรม จริยธรรม รู้จักพึ่งพาตนเอง และสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

โดยที่มนุษย์ทุกคน ก็มีศักยภาพพอที่จะฝึกฝนพัฒนาตนเองได้ และมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องได้รับการฝึกฝนพัฒนาตนเอง ด้วยการศึกษ ซึ่งการศึกษาที่เป็นกุศลและคุณภาพ จะช่วยฝึกฝนให้มนุษย์มีความสามารถอยู่ในหมู่มนุษย์ผู้ประเสริฐสุด คือคนที่ฝึกดีแล้ว (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), 2547) และเมื่อมนุษย์ได้รับการฝึกฝนจะได้รับการเรียนรู้อย่างไม่มีที่สิ้นสุด ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญที่สุดของมนุษย์ นั่นคือการศึกษาที่มีคุณภาพ การศึกษาเป็นกระบวนการที่ส่งเสริมและพัฒนาให้คนเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ มีความเจริญงอกงามทั้งร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา โดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม เพื่อให้เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม และดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 (2546) ได้กล่าวถึง แนวทางการจัดการศึกษาในหมวด 4 มาตรา 22 ว่า “การจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้ และพัฒนาตนเองได้และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด กระบวนการจัดการศึกษา ต้อง

ส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ” มาตรา 24 ได้ระบุไว้ว่า การจัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจและความถนัดของผู้เรียน โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล การฝึกทักษะ กระบวนการคิด การเผชิญสถานการณ์ และการประยุกต์ความรู้ ใช้ในการป้องกันหรือแก้ไขปัญหาฝึกการปฏิบัติให้นักเรียนคิดเป็นทำเป็น เพื่อนำไปสู่เป้าหมายของการเป็นคนเก่ง ดี มีสุข อีกทั้งการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 มุ่งเน้นให้ครูลดการเรียนรู้ทางด้านวิชาการลง แต่ไปเพิ่มการพัฒนาทักษะต่างๆ มากขึ้น ทั้งทางด้านทักษะในการใช้ชีวิต ทักษะการคิด และการใช้เทคโนโลยีเพื่อการเรียนรู้ (ICT) ซึ่งสอดคล้องและสัมพันธ์กับสมรรถนะสำคัญของผู้เรียนตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน 2551 โดยเฉพาะทักษะการคิดของผู้เรียนที่มุ่งเน้นความสามารถในการคิดวิเคราะห์ คิดสังเคราะห์ คิดสร้างสรรค์ คิดอย่างมีวิจารณญาณ และการคิดเป็นระบบ เพื่อไปสู่การสร้างองค์ความรู้หรือสารสนเทศเพื่อการตัดสินใจเกี่ยวกับตนเองและสังคมได้อย่างเหมาะสม แต่การจัดการเรียนการสอนในปัจจุบันยังพบว่า รูปแบบการจัดกระบวนการเรียนการสอนโดยใช้วิธีการสอนแบบเดิม โดยเน้นด้านวิชาการ เน้นการอธิบาย การท่องจำและมีครูเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้เรียน ทำให้ผู้เรียนไม่ได้ฝึกทักษะความสามารถในการคิดเท่าที่ควรส่งผลให้ผู้เรียนขาดความเข้าใจในเรื่องที่เรียนรู้อย่างแท้จริง

การจัดการเรียนรู้รายวิชาพระพุทธศาสนาตามพุทธวิธีนั้น บทบาทของครูสำคัญมาก การแนะนำวิธีการ ถ้าผู้เรียนสามารถทำเองได้ก็ให้ทำเอง บทบาทของครูอยู่ที่การแนะนำ ครูที่ดีต้องมีทั้งวิชา และจรรยา (วิชาจรรยาสมปนโน) วิชา คือความรู้ดี จรรยา คือ ประพฤติดี บทบาทสำคัญของครูมีสามคำคือ แนะนำ ทำให้อุ อยู่ให้เห็น การลงมือปฏิบัติจริงสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในการประกาศธรรมของพระพุทธเจ้าเริ่มแต่ระยะแรกประดิษฐานพระพุทธศาสนา จะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงดำเนินพุทธกิจด้วยพระพุทโธบายอย่างที่เราเรียกว่าเป็นการวางแผนที่ได้ผลยิ่งทรงพิจารณาว่าเมื่อจะเข้าไปประกาศพระศาสนาในถิ่นใดถิ่นหนึ่งควรไปโปรดใครก่อน

วิชาพระพุทธศาสนามีทั้งทางด้านปริยัติ และปฏิบัติ เพื่อให้กุลบุตร กุลธิดา ตลอดจนบุคคลผู้เป็นศาสนิกชนได้นำไปศึกษา เพราะหลักพระพุทธศาสนาเป็นอภิลักขธรรม คือ ไม่ยึดโยงกับกาลเวลา ที่มีผลให้ผู้ศึกษา เคารพ เลื่อมใส ได้เกิดสันติสุขต่อการดำรงชีวิตทุกภาคส่วน เช่น หลักฆราวาสธรรม 4 ประกอบด้วย สัจจะ คือ ความจริงใจ, ทมะ คือความข่มใจ, ขันติ คือ ความอดทน และจาคะ คือ ความเสียสละ (อง.ปญจก. (ไทย) 22/192/252) หลักพรหมวิหารธรรม 4 ประกอบด้วย เมตตา ความรักใคร่ อยากให้อื่นเป็นสุข, กรุณา ความสงสาร อยากให้อื่นพ้นทุกข์, มุทิตา คือ ความพร้อมยินดีกับผู้อื่นเมื่อประสบผลสำเร็จในชีวิต และอุเบกขา คือ การวางเฉย ไม่มีอคติใดๆ ในการดำเนินชีวิต (ขุ.สุ. (ไทย) 25/311/361)

การจัดการเรียนรู้แบบร่วมมือ (Collaborative Learning) เป็นวิธีการเรียนรู้ที่ผู้เรียนให้ความร่วมมือร่วมใจในการทำงานเป็นกลุ่มเพื่อศึกษาในสิ่งที่สนใจเหมือนกัน โดยการร่วมกันสร้างชิ้นงานหรือทำโครงการ แล้วนำเสนอข้อมูลความรู้ที่ได้จากการศึกษาร่วมกัน การทำงานร่วมกันนั้นผู้เรียนต้องแลกเปลี่ยน ความคิดเห็นซึ่งกันและกัน

การเรียนการสอนในปัจจุบันควรมีรูปแบบที่หลากหลาย การตอบสนองต่อความอยากรู้ อยากเห็นของผู้เรียน และมีการเรียนรู้ในรูปแบบใหม่ๆ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบร่วมมือเป็นอีกรูปแบบการเรียนที่เหมาะสมแก่นักเรียน โดยให้นักเรียนได้รับความรู้ผ่านการลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง และผ่านกิจกรรมกลุ่ม เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองที่รับผิดชอบ มีความสามารถทางสังคมมีความรู้ มีทักษะ และคุณธรรม ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ

จากความสำคัญของปัญหาและเหตุผลที่สะท้อนความสนใจดังกล่าวผู้ศึกษาในฐานะเป็นครูผู้สอนนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 มีความสนใจที่จะใช้หลักการสอนแบบร่วมมือ มาใช้กับการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา เพื่อพัฒนาผู้เรียนเชิงคุณธรรม จริยธรรม กับนักเรียน และเพื่อส่งเสริมให้นักเรียนได้เรียนรู้ผ่านกิจกรรมกลุ่ม ฝึกทักษะในการคิดวิเคราะห์ การแบ่งหน้าที่ ฝึกทักษะการทำงานเป็นทีม ทั้งนี้ยังเป็นการวางรากฐานในการเข้าสู่สังคมให้กับนักเรียน ซึ่งต้องเติบโตเป็นกำลังสำคัญของการพัฒนาสังคมและประเทศชาติในภายภาคหน้าให้มีความเจริญรุ่งเรืองต่อไปอีกด้วย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย (Research Objective)

1. เพื่อพัฒนาการจัดการเรียนรู้แบบร่วมมือในวิชาพระพุทธศาสนาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดผ่องพลอยวิริยาราม แผนกสามัญศึกษา กรุงเทพมหานคร
2. เพื่อเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ก่อนเรียนและหลังเรียน โดยการจัดการเรียนรู้แบบร่วมมือในวิชาพระพุทธศาสนาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดผ่องพลอยวิริยาราม แผนกสามัญศึกษา กรุงเทพมหานคร

วิธีดำเนินการวิจัย (Research Methods)

วิธีการดำเนินการวิจัยฉบับนี้ เป็นการวิจัยเชิงทดลองขั้นต้น (Pre-Experimental Research) คือ การวิจัยเชิงทดลอง เกี่ยวกับเรื่องการจัดการเรียนรู้แบบร่วมมือในวิชาพระพุทธศาสนาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดผ่องพลอยวิริยาราม แผนกสามัญศึกษา กรุงเทพมหานคร โดยใช้แบบกลุ่มเดียวทดสอบก่อนเรียนและหลังเรียน (One-Group Pretest-Posttest Desing) กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่าง แบบเจาะจง (Purposive Sampling)

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร ที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดผ่องพลอยวิริยาราม แผนกสามัญศึกษา กรุงเทพมหานคร โดยเลือกกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 จำนวนนักเรียนทั้งหมด 26 รูป ของโรงเรียนพระ

ปริยัติธรรมวัดผ่องพลอยวิริยาราม แผนกสามัญศึกษา กรุงเทพมหานคร ที่กำลังศึกษาในภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2563 โดยวิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling)

การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยคอมพิวเตอร์โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลมีดังนี้ ค่าเฉลี่ย $\bar{X}$ และค่าความเบี่ยงเบน (S.D.) วิเคราะห์หาคุณภาพของเครื่องมือ ตรงตามเนื้อหา โดยใช้ดัชนีความสอดคล้อง IOC ความยากง่าย (p) ค่าอำนาจจำแนก (r) ความเชื่อมั่นของแบบทดสอบ (Reliability) และ วิเคราะห์หาค่า t-test

ผลการวิจัย (Research Results)

ตอนที่ 1 พัฒนาการจัดการเรียนรู้แบบร่วมมือในวิชาพุทธศาสนาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดผ่องพลอยวิริยาราม แผนกสามัญศึกษา กรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยพบว่า การจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบร่วมมือ เป็นการจัดการเรียนรู้ที่เน้นการทำงานและเรียนรู้แบบเป็นกลุ่ม ซึ่งในระหว่างกิจกรรม การเรียนนั้นผู้เรียนแต่ละคนรู้จักแบ่งหน้าที่ และมีความรับผิดชอบในงานที่เป็นส่วนของตน ผู้เรียนเรียนรู้การทำงานร่วมกับผู้อื่น ซึ่งเป็นการปลูกฝังให้เรียนรู้การเข้าสังคม เห็นใจผู้อื่น เรียนรู้ที่จะอยู่ในสังคม ผ่านกิจกรรมการทำงานกลุ่ม โดยมีเนื้อหาที่เกี่ยวกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ทำให้นักเรียนได้เรียนทั้งสาระเนื้อหา และได้ฝึกทักษะการทำงานกลุ่ม ผู้เรียนมีความเข้าใจในเนื้อหาวิชามากขึ้น และมีความสุขในการเรียน ผู้เรียนสามารถนำทักษะที่ได้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ นอกจากนี้การจัดการเรียนรู้แบบร่วมมือ สามารถพัฒนาให้ผู้เรียนมีสมาธิในการเรียน มีระเบียบวินัย ทั้งทางกาย และ วาจา นักเรียนมีวินัยในการทำงานเป็นกลุ่ม มีการแบ่งการทำงานกันอย่างเป็นระบบ รู้จักทำหน้าที่ของตนเองได้เป็นอย่างดี และรักษาเวลาในการทำงานอย่างตรงเวลาตามที่ผู้สอนกำหนด มีความสามัคคีกันในการทำงาน รักษากฎระเบียบของกลุ่ม ซึ่งสอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลางขั้นพื้นฐานที่ว่า การจัดการศึกษาต้องเป็นไป เพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

ผลการพัฒนาการจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบร่วมมือ รายวิชาพระพุทธศาสนา หน่วยการเรียนรู้ ที่ 2 เรื่อง หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดผ่องพลอยวิริยาราม แผนกสามัญศึกษา กรุงเทพมหานคร พบว่า การจัดการเรียนรู้แบบร่วมมือ สามารถพัฒนาให้ผู้เรียนมีสมาธิ ในการเรียน มีระเบียบวินัย ทั้งทางกาย และวาจา นักเรียนมีวินัยในการทำงานเป็นกลุ่ม มีการแบ่งการทำงานกันอย่างเป็นระบบ รู้จักทำหน้าที่ของตนเองได้เป็นอย่างดี และรักษาเวลาในการทำงานอย่างตรงเวลาตามที่ผู้สอนกำหนด มีความสามัคคีกันในการทำงาน รักษากฎระเบียบของกลุ่ม ศึกษา ค้นคว้า และแสวงหาความรู้ด้วยความตั้งใจ นักเรียนสามารถลงมือปฏิบัติด้วยตัวเองได้ในการแสวงหาความรู้ นักเรียนแต่ละกลุ่มกล้าพูด กล้าคิด กล้าแสดงออก ทำให้ผู้เรียนสามารถบรรลุผลตามเป้าหมายของการเรียนรู้ที่ผู้สอนได้กำหนดไว้ ซึ่งสอดคล้องกับหลักสูตร

แกนกลางขั้นพื้นฐานที่ว่า การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

ตอนที่ 2 ผลการเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ก่อนเรียนและหลังเรียน โดยการจัดการเรียนรู้แบบร่วมมือในวิชาพุทธศาสนา เรื่อง หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดม่วงพลอยวิริยาราม แผนกสามัญศึกษา กรุงเทพมหานคร จากการเก็บข้อมูลจริงผู้วิจัยได้วิเคราะห์หาค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) และค่า t-test โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป (Microsoft Excel) และสามารถสรุปผลดังปรากฏในตารางที่ 1 ดังนี้

ตารางที่ 1 แสดงผลการเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ก่อนเรียนและหลังเรียน โดยการจัดการเรียนรู้แบบร่วมมือในวิชาพุทธศาสนา เรื่อง หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดม่วงพลอยวิริยาราม แผนกสามัญศึกษา กรุงเทพมหานคร

การจัดการเรียนรู้	ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน	จำนวนรูป	ค่าเฉลี่ย $\bar{X}$	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.)	ค่าเฉลี่ยผลต่าง	t-test	Sig.
การจัดการเรียนรู้แบบร่วมมือ	ก่อนเรียน	26	12.88	2.046	1.681	42.814*	0.000
	หลังเรียน	26	27.00	1.442			

จากตารางที่ 1 พบว่า ผลการเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ก่อนเรียนและหลังเรียน โดยการจัดการเรียนรู้แบบร่วมมือในวิชาพุทธศาสนา เรื่อง หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดม่วงพลอยวิริยาราม แผนกสามัญศึกษา กรุงเทพมหานคร จำนวน 26 รูป คะแนนก่อนเรียนมีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) = 12.88 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) = 2.046 คะแนนหลังเรียนมีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) = 27.00 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) = 1.442 เมื่อเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนก่อนเรียนและหลังเรียน พบว่า หลังเรียนมีคะแนนสูงกว่าก่อนเรียน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้

อภิปรายผลการวิจัย (Research Discussion)

การวิจัยเรื่อง การจัดการเรียนรู้แบบร่วมมือในรายวิชาพุทธศาสนาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดผ่องพลอยวิริยาราม แผนกสามัญศึกษา กรุงเทพมหานคร ซึ่งทางผู้วิจัยได้อภิปรายผลการวิจัย ดังนี้

1. จากการศึกษผลการจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบร่วมมือ ในวิชาพระพุทธศาสนา เรื่อง หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา พบว่า การจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบร่วมมือ เป็นการจัดการเรียนรู้ที่เน้นการทำงานและเรียนรู้เป็นกลุ่ม ซึ่งในระหว่างกิจกรรมการเรียนรู้นั้นผู้เรียนแต่ละคนต้อง รู้จักแบ่งหน้าที่ และมีความรับผิดชอบในงานที่เป็นส่วนของตน ผู้เรียนต้องเรียนรู้การทำงานร่วมกับผู้อื่น ซึ่งเป็นการปลูกฝังนักเรียนให้เรียนรู้การเข้าสังคม การเห็นใจผู้อื่น เป็นการเรียนรู้ที่จะอยู่ในสังคมผ่านกิจกรรมการทำงานกลุ่มโดยมีเนื้อหาที่เกี่ยวกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ทำให้นักเรียนได้เรียนทั้งสาระเนื้อหา และได้ฝึกทักษะการทำงานกลุ่ม ผู้เรียนมีความเข้าใจในเนื้อหาวิชามากขึ้น และมีความสุขในการเรียน ผู้เรียนสามารถนำทักษะที่ได้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้

นอกจากนี้การจัดการเรียนรู้แบบร่วมมือ สามารถพัฒนาให้ผู้เรียนมีสมาธิในการเรียน มีระเบียบวินัย ทั้งทางกาย และวาจา นักเรียนมีนิสัยในการทำงานเป็นกลุ่ม มีการแบ่งการทำงานกันอย่างเป็นระบบ รู้จักทำหน้าที่ของตนเองได้เป็นอย่างดี และรักษาเวลาในการทำงานอย่างตรงเวลา ตามที่ผู้สอนกำหนด มีความสามัคคีกันในการทำงาน รักษากฎระเบียบของกลุ่ม ศึกษาค้นคว้า และแสวงหาความรู้ด้วยความตั้งใจ นักเรียนสามารถลงมือปฏิบัติด้วยตัวเองได้ในการแสวงหาความรู้ นักเรียนแต่ละกลุ่ม กล่าวพูด กล่าวคิด กล่าวแสดงออก ทำให้นักเรียนสามารถบรรลุผลตามเป้าหมายของการเรียนรู้ที่ผู้สอนได้กำหนดไว้ ซึ่งสอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลางขั้นพื้นฐานที่ว่า การจัดการศึกษาต้องเป็นไป เพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข (กระทรวงศึกษาธิการ, 2552) ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ สกาวเดือน ไชยสา (2560) ที่กล่าวว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โดยใช้รูปแบบการสอนแบบร่วมมือ (Jigsaw L.T G.I.) ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6/1 โรงเรียนบ้านคำบง สำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษาขอนแก่น เขต 4 พบว่า การจัดกิจกรรมการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ที่ใช้รูปแบบการสอนแบบร่วมมือ (Jigsaw L.T G.I.) นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ร้อยละ 82.67 ซึ่งผ่านเกณฑ์ที่กำหนด และจำนวนที่ผ่านเกณฑ์คิดเป็นร้อยละ 95.83 สูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนดไว้ร้อยละ 70 ของจำนวนนักเรียนทั้งหมด พฤติกรรมการทำงานกลุ่ม ของนักเรียนที่ใช้รูปแบบการสอนแบบร่วมมือได้คะแนนเฉลี่ย 2.69 ซึ่งอยู่ในระดับคุณภาพดี สอดคล้องกับ ปฐมพงษ์ พิขสิทธิ์ (2560) การจัดการเรียนโดยวิธีการสอนแบบร่วมมือ กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เรื่องวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านค้อกุดจอก เป็นรูปแบบการเรียนการสอนที่ดี มีคุณภาพ เหมาะสมแก่การพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ และพัฒนาทักษะ ความสามารถของผู้เรียน เพราะหลังทำ การเรียนการสอนผู้เรียนมีประสิทธิภาพ

81.17/87.29 ซึ่งเป็นไปตามเกณฑ์ 80/80 ที่ตั้งไว้ สอดคล้องกับ ปาริชาติ จิตรฉำ (2560) ได้ทำการวิจัยเรื่องการเรียนรู้แบบร่วมมือเพื่อพัฒนาผลสัมฤทธิ์ เจตคติ และทักษะการทำงานร่วมกันในวิชาสังคมศึกษา ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ซึ่งใช้กลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมในแผนการเรียนรู้ที่ 1 และ 2 พบว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนกลุ่มทดลองในแผนการเรียนรู้ที่ 1 และ 2 ไม่แตกต่างกัน เจตคติของนักเรียนที่มีต่อการเรียนรู้แบบร่วมมือของนักเรียนที่ใช้แผนที่ 1 และ 2 ไม่แตกต่าง โดยนักเรียนทั้ง 2 แผน มีเจตคติที่ดีต่อการเรียนรู้แบบร่วมมือและเนื้อหาวิชามีการฝึกทักษะการทำงานร่วมกันรวมทั้งมองเห็นคุณค่าและประโยชน์ของการเรียนแบบร่วมมือทักษะการทำงานร่วมกันนักเรียนแผน 1 และ 2 ไม่แตกต่างกัน ซึ่งมีวิธีการเรียนแบบร่วมมือ เป็นวิธีฝึกทักษะในการทำงานร่วมกัน

สรุปได้ว่า การเรียนรู้แบบร่วมมือ การเรียนรู้ร่วมมือกันเป็นวิธีการเรียนรู้ที่ผู้เรียนให้ความร่วมมือร่วมใจในการทำงานเป็นกลุ่มเพื่อศึกษาในสิ่งที่สนใจเหมือนกัน โดยการร่วมกันสร้างชิ้นงานหรือทำโครงการแล้วนำเสนอข้อมูลความรู้ที่ได้จากการศึกษาร่วมกัน การทำงานร่วมกันนั้นผู้เรียนต้องแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน

2. ผลการเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนก่อนเรียนและหลังเรียน โดยการจัดการเรียนรู้แบบร่วมมือในรายวิชาพุทธศาสนาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดผ่องพลอยวิริยาราม แผนกสามัญศึกษา กรุงเทพมหานคร พบว่า นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหลังเรียนมีคะแนนสูงกว่าก่อนเรียน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ นิภาพร ศรีสุภาพ (2559) ที่ได้กล่าวว่า การพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้แบบร่วมมือ เรื่อง พลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตยกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 พบว่า การจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบร่วมมือ เรื่องพลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตยกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ที่พัฒนาขึ้นมีประสิทธิภาพเท่ากับ 85.31/83.4 ประสิทธิภาพตามเกณฑ์ 80/80 ที่ตั้งค่าดัชนีประสิทธิผลเท่ากับ 0.6145 แสดงว่านักเรียนมีความก้าวหน้าในการเรียนคิดเป็นร้อยละ 61.45 สอดคล้องกับ พุทธพร มอญขาม (2559) ได้ศึกษาแผนการจัด กิจกรรมการเรียนรู้แบบร่วมมือ เรื่องพลเมืองดีกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 พบว่าแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นมีประสิทธิภาพ 82.72/83.07 แสดงว่าแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้มีประสิทธิภาพตามเกณฑ์ 80/80 นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหลังเรียนเพิ่มขึ้นจากก่อนเรียนมีนัยสำคัญทางสถิติระดับ 0.5 มีค่าดัชนีประสิทธิผลเท่ากับ 0.6872 แสดงว่านักเรียนมีความก้าวหน้าในการเรียนคิดเป็นร้อยละ 68.72นักเรียนมีความพึงพอใจต่อการเรียน ด้วยกิจกรรมการเรียนรู้แบบร่วมมือเรื่องพลเมืองดีอยู่ในระดับมากที่สุด สอดคล้องกับ อำนวย นุ่นอุดร (2559) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษากระบวนการกลุ่มและผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โดยใช้รูปแบบการเรียนรู้แบบร่วมมือแบบ STAD โรงเรียนบ้านกุดจิก อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี พบว่า ทักษะกระบวนการกลุ่มของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โดยใช้รูปแบบการสอนแบบร่วมมือแบบ STAD โดยภาพรวมและรายข้อ อยู่ในระดับมาก รายข้อด้านบทบาทการเป็นสมาชิก

กลุ่มมีคะแนนเฉลี่ยสูงสุด และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนผ่านเกณฑ์ที่กำหนดไว้ร้อยละ 70 คิดเป็นร้อยละ 81.25 ซึ่งสูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนดไว้

ข้อเสนอแนะการวิจัย (Research Suggestions)

จากการวิจัยครั้งนี้ ซึ่งมีข้อเสนอแนะที่ควรปรับปรุงจากผลวิจัยและจากความคิดเห็นของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดม่วงพลอยวิริยาราม แผนกสามัญศึกษา กรุงเทพมหานคร ซึ่งสรุปข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะทั่วไป

1.1 การนำการเรียนรู้แบบร่วมมือไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนนั้น ควรเป็นการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ คือเน้นให้ผู้เรียนทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มและให้นักเรียนสามารถลงมือปฏิบัติจริง ได้ด้วยตนเอง มีการแบ่งหน้าที่ แบ่งส่วนงาน และมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน อันจะเป็นประโยชน์ที่เกิดขึ้นโดยตรงกับตัวนักเรียนเองในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น และเป็นการสร้างความรู้ที่คงทนให้เกิดขึ้นกับตัวผู้เรียน

1.2 ควรจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่ให้ความสำคัญกับนักเรียนเท่าๆ กัน คือการจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบร่วมมือนั้นต้องให้ผู้เรียนทุกคนได้แสดงออกถึงความสามารถของนักเรียนที่แตกต่างกันออกไป โดยอาศัยการทำงานกลุ่มนั้น มีการรับฟังและการแสดงความคิดเห็นต่างๆ ที่มีความหลากหลาย และต้องสร้างผู้เรียนให้เป็นคนที่เห็นคุณค่าความสำคัญของผู้อื่นและตัวนักเรียนเอง โดยครูคอยให้คำแนะนำ และเป็นพี่ปรึกษาที่ดี

1.3 การจัดการเรียนรู้แบบร่วมมือนั้น ครูผู้สอนต้องจัดทำคู่มือครู เพื่อเป็นการศึกษาและวางแผนในการเรียนการสอนที่เหมาะสมกับสภาพของสถานศึกษาและตัวนักเรียน เช่น การจัดเตรียม แผนการจัดการเรียนรู้ การจัดสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมต่อการเรียนรู้ของนักเรียน การตรวจเช็คอุปกรณ์ สื่อการสอนให้มีความเหมาะสมและเพียงพอต่อนักเรียน เพื่อให้เกิดความคล่องตัวในการทำกิจกรรม เป็นต้น

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรนำกิจกรรมการเรียนรู้แบบร่วมมือไปใช้จัดกิจกรรมการเรียนรู้ในกลุ่มสาระการเรียนรู้อื่นแล้วนำผลการเรียนมาเปรียบเทียบกันในแต่ละกลุ่มสาระว่า หลังจากใช้กระบวนการเรียนรู้แบบร่วมมือแล้ว ผลสัมฤทธิ์มีความเหมือน หรือแตกต่างกันอย่างไร เป็นต้น

2.2 ควรนำการจัดการเรียนรู้แบบร่วมมือไปเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนกับกระบวนการจัดการเรียนรู้รูปแบบอื่นๆ

2.3 ควรมีการประเมินผลความพึงพอใจของนักเรียนต่อการจัดการเรียนรู้แบบร่วมมือเพื่อเป็นการนำผลการประเมินมาเป็นแนวทางในการแก้ไข และพัฒนากระบวนการสอนให้ดียิ่งขึ้น

2.4 ควรมีการวิจัยและพัฒนาสื่อการสอน แผนการจัดการเรียนรู้ และนวัตกรรมทางการศึกษาที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับวิชาพระพุทธศาสนา และสาระอื่นๆ

เอกสารอ้างอิง (References)

- กระทรวงศึกษาธิการ. (2546). พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ ร. ส. พ.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2552). หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- นิภาพร ศรีสุภาพ. (2559). การพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้แบบร่วมมือ เรื่อง พลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตยของกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3. การค้นคว้าแบบอิสระการศึกษามหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ปฐมพงษ์ พิษสิงห์. (2560). การจัดการเรียนรู้โดยวิธีการสอนแบบร่วมมือกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เรื่องวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5. ปริญญานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ปาริชาติ จิตรฉ่ำ. (2560). การเรียนแบบร่วมมือเพื่อพัฒนาผลสัมฤทธิ์ เจตคติ และทักษะการทำงานร่วมกันในวิชาสังคมศึกษาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5. วุฒิปริญญานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการสอนสังคมศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- พระพรหมคุณาภรณ์ ป. อ. ปยุตโต. (2547). ธรรมกับไทยในสถานการณ์ปัจจุบัน. กรุงเทพฯ: เพื่อฟ้าการพิมพ์.
- พุทธพร มอญขาม. (2559). การพัฒนาแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบร่วมมือเรื่องพลเมืองดี กลุ่มสาระสังคม ศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ชั้นประถมศึกษาปีที่4. การค้นคว้าแบบอิสระการศึกษามหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สกาเตือน ไชยสา. (2560). การศึกษาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โดยใช้รูปแบบการสอนแบบร่วมมือ Jigsaw L.T G.I. ปริญญานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- อำนวย แนนอุดร. (2559). การศึกษากระบวนการกลุ่มและผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โดยใช้รูปแบบการเรียนรู้แบบร่วมมือแบบ STAD โรงเรียนบ้านกุดจิก อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี. ปริญญานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

